

PSICHOLOGIJOS MOKSLO RAIDA TARYBŲ LIETUVOJE

A. JACIKEVICIUS

Psichologijos istorija Lietuvoje gana ilga. Jos pradžia siekia XVI a. pabaigą, kada kaip filosofijos mokslo dalis ji buvo pradėta dėstyti Vilniaus universitete¹. Suprantama, kad, palyginus su kelių šimtmečių laikotarpiu, pastarieji 25 metai yra neilgas periodas. Tačiau kiekvieno mokslo vystymosi tempai priklauso nuo visuomeninių-politinių sąlygų, nuo visuomenės vystymosi poreikių, o ne nuo prabėgusių metų skaičiaus. Tai visiškai tinka ir psichologijai, kuri Tarybų Lietuvoje turėjo kokybiškai naujas ir palankias sąlygas.

Daugelis Lietuvos psichologijos istorijos faktų dar tebėra nenušviesta. R. Plečkaičio kandidatinėje disertacijoje randame bendrų žinių apie pradinį scholastinės psichologijos vystymąsi XVII—XVIII a. Plačiau ir giliau yra ištirtas labai svarbus XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios (iki 1917 m. revoliucijos) laikotarpis, kuriam paskirta A. Gučo kandidatinė disertacija ir eilė spaudoje paskelbtų jo straipsnių. Gilesnio istorinio tyrinėjimo tebelaukia XVIII a. antroji ir XIX a. pirmoji pusė, o ypač psichologijos vystymasis buržuazijos valdymo metais.

Nors ir nesant išsamesnės studijos apie psichologijos raidą Lietuvoje buržuazijos valdymo metais, vis tik mėginsime bendrais bruožais apibūdinti jos pagrindines ypatybes, be kurių negalėtų tinkamai išryškėti lietuvių tarybinės psichologijos vaizdas.

Buržuazinėje Lietuvoje psichologija buvo domimasi dėl daugelio priežasčių. Pirma, psichologiją, kaip mokslą, glaudžiai susijusį su pagrindiniais filosofiniais klausimais, reikcingoji Lietuvos buržuazija siekė panaudoti ir naudojo ideologinėje kovoje su plintančiomis materialistinėmis idėjomis. Todėl 1922 m. Kaune įsteigtame teologijos-filosofijos fakultete gana žymią vietą užėmė ir psichologijos kursas. Reikcingame „Draugijos“ žurnale ir kituose buržuaziniuose leidiniuose buvo spausdinami psichologijos straipsniai, buvo išleista ir atskirų knygų. Antra, psichologijos žinių reikalavo praktiniai buržuazinio švietimo ir darbo organizavimo bei kariniai siekimai. Todėl psichologija buvo dėstoma Klaipėdos pedagoginiame institute, mokytojų seminarijose, Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakultete. Buvo suorganizuota darbo psichologijos laboratorija prie Kauno universiteto, pradėta kurti karinės psichologijos laboratorija prie aviacijos mokyklos, 1937 m. buvo įsteigta Lietuvos psichotechnikų draugija.

¹ R. Plečkaitis, Psichologijos dėstymo Lietuvos mokyklose XVII a. pabaigoje—XVIII a. pradžioje apžvalga, „Pedagogika ir psichologija“, t. III, Vilnius, 1962.

Taigi, kiekybiškai psichologijos mokslas buržuazinėje Lietuvoje vis augo. Tačiau jame vyravo reakcingiausios idealistinės psichologijos srovės, perimamos iš Vakarų Europos, kur dažniausiai buvo ruošiami Lietuvos psichologų kadrai. Antai Kauno universitete bendroji psichologija buvo pavesta dėstyti dvasininkui, artimam A. Smetonos šeimos draugui, I. Tamošaičiui. Susipažinus su šio buržuazinio profesoriaus paskaitų konspektais, kurie būdavo leidžiami rankraščio teisėmis studentams, susidaro įspūdis, kad jo paskaitose buvo apžvelgiamos įvairios, daugiausia vokiečių ir prancūzų psichologų, pažiūros ir pagrindiniai klausimai vertinami krikščionių religijos požiūriu. Štai įžanginę psichologijos kurso dalį I. Tamošaitis baigia tokiais žodžiais: „Kurie nekurie mano, kad visa, kas yra, yra psichiška. . . Kas reikia manyti apie šitaip suprastą panpsychizmo teoriją? Aišku, kad ji yra visai iš piršto išlaužta. Tiesa, kad kažkas psichiško reiškiasi pasaulyje. Bet tas psichiškas, pasaulyje besireiškiantis ir kai kurių pasaulio siela vadinamas, nėra iš paties pasaulio einantis psichiškas. Jis yra dieviškasis veikimas“². Panašiu pagrindu vertinamas valios laisvės ir būtinumo, jausmų esmės ir kitos pagrindinės psichologijos problemos.

Nepaisant įvairių psichologų nuomonių sugretinimų, kurie konspektui teikia iš išorės mokslinį įspūdį, jame gausu prieštaravimų ir elementarių klaidų, pvz., teigiama, kad „kiekvienam fiziologiškam reiškiniui atitinka psichiškas reiškinys“, kad „šviesa yra nematerialaus kūno bangavimas“, kad mūsų ausis girdinti iki 40 000 virpėjimų per sekundę ir pan.

Duodamas studentams gana platų psichologinės literatūros sąrašą vokiečių ir prancūzų kalbomis, I. Tamošaitis ypač vertina kardinolo Merciero, jėzuito Frobės ir kitų dvasininkų paruoštus vadovėlius. „Rusų ir lenkų kalba literatūros nenurodžiau,— rašo I. Tamošaitis,— nes pas rusus, kiek man žinoma, nieko naujo nėra pasirodę, jei neskaityti Čelpanovo menkų ir nesistemingų rankvedėlių ir kur kas rimtesnio, bet irgi pasenusio Vedesnickio psichologijos rankvedžio“. Suprantama, kad tuo buvo norima dezinformuoti studentus apie rusų ir tarybinės psichologijos pasiekimus.

Jeigu Tomo Akviniečio idėjomis besiremiančios I. Tamošaičio paskaitos dar duoda ir mokslinių žinių iš psichologijos, tai kitas dvasininkas ir reakcingas politinis veikėjas J. Steponavičius, nors disertaciją buvo paruošęs iš eksperimentinės psichologijos pas V. Vundtą, atvirai propagavo Lietuvoje mistiką ir okultizmą. Jo 1939 m. išleistuose „Psichologiškuose esais“ rasime „mokslinių“ aiškiaregystės, mediumizmo, mirusiųjų fantomų, magijos, spiritizmo, okultizmo ir kitų reakcingiausio fideizmo kliedesių aiškinimų. Pvz., skyrelyje „Vampyrizmas“, rašoma: „Vampyrai — tai nuodėmingi žmonės, iš grabo prisikėlę čiulpia gyviesiems kraują ir nerimsta tol, kol jų kūną atkasa, širdį perveria ir galvą nukerta“³.

Tačiau buržuazinėje Lietuvoje randame ir materialistinės psichologijos pradmenis. Materialistinės psichologijos tendencijos buvo reiškiamos eksperimentinės psichologijos šalininkų darbuose ir jų dėstomuose kursuose. Eksperimentinei psichologijai vadovavo J. Vabalas-Gudaitis, dėstęs Kauno universitete eksperimentinės ir vaiko psichologijos (paidologijos) kursus. Materialistinių pažiūrų laikėsi ir jo bendradarbiai V. Lazersonas ir A. Gučas. Būdinga, kad J. Vabalas-Gudaičio materialistinės tendencijos glaudžiai siejosi su pažangios materialistinės rusų ir tarybinės psichologijos ir fiziologijos tradicijomis⁴. Nors materialistinės pažiūros psi-

² Prof. dr. I. z. Tamošaitis, Bendroji psichologija, Kaunas, 1927.

³ Dr. J. Steponavičius, Psichologiški esais, Ūtena, 1939, p. 43.

⁴ A. Gučas, J. Vabalas-Gudaitis — eksperimentinės psichologijos pradininkas Lietuvoje, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai XXXV, Filosofija, t. I, 1960.

chikos klausimais ir buvo retkarčiais skelbiamos pažangiojoje spaudoje (žurnale „Kultūra“), tačiau materialistinei psichologijai vystytis buržuazinėje Lietuvoje nebuvo tinkamų sąlygų. Kiekvienas pažangus straipsnis būdavo puolamas klerikalinės visuomenės atstovų. Visgi materialistinės eksperimentinės psichologijos pozicijos buvo išlaikytos iki Tarybų valdžios atkūrimo. J. Vabalas-Gudaitis, V. Lazersonas aktyviai įsijungė į darbą naujose tarybinėse sąlygose. Be to, iš Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakulteto pedagogikos-psichologijos specialybės studentų tarpo jie išugdė materialistiškai mąstančių mokinių kartą. Iš jų ypač pažymėtini A. Gučas, buržuaziniais metais gilinęs psichologijos žinias Vienos universitete pas K. Biulerį, ir J. Laužikas, tyrinėjęs judėjimo vaidmenį mokymo procese Ciuricho universitete pas H. Henzelmaną. Grįžę į Lietuvą su eksperimentatorių pasiruošimu, jie kartu su savo buvusiais mokytojais palankiai sutiko Tarybų valdžios atkūrimą ir aktyviai ėmėsi esminių pertvarkymų psichologijos bei pedagogikos dėstymo ir mokslinio darbo vystymo srityse.

Psichologija Lietuvoje pirmaisiais Tarybų valdžios metais. Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, susidarė naujos sąlygos mokslinei psichologijai vystytis. Idealistinės psichologijos skelbėjai kartu su savo šeiminkais paspruko į užsienį arba ėmėsi kitų darbų. Materialistinės krypties psichologams atsirado veikimo laisvė. Įsijungus Lietuvai į broliškųjų tarybinių tautų šeimą, baigėsi Lietuvos psichologijos izoliacija nuo rusų ir kitų tarybinių tautų materialistinės psichologijos, fiziologijos ir filosofijos, pasidarė prieinamas tarybinių psichologų patyrimas.

1940 m. iš Kauno į Vilnių persikėlė humanitarinių mokslų fakultetas ir kartu su juo psichologijos laboratorija. Buvo įsteigta atskira psichologijos katedra, kuriai vadovavo doc. V. Lazersonas. Šioje katedroje vyr. dėstytoju dirbo A. Gučas. Prof. J. Vabalas-Gudaitis vadovavo pedagogikos katedrai ir skaitė pedagogikos dalykus. V. Lazersonas dėstė bendrosios psichologijos kursą, o A. Gučas — psichologijos spec. kursą, pavadintą „Suvokimo psichologija“.

Psichologijos katedrai pirmausia iškilo uždavinys pertvarkyti dialektinio materializmo pagrindais studentams dėstomo psichologijos kurso turinį. Šiuo tikslu V. Lazersonas paruošė naują bendrosios psichologijos programą, kuri 1941 m. pradžioje buvo išspausdinta „Vaizdo“ spaustuvėje⁵. Programos turinys buvo artimas tuo metu Tarybų Sąjungos aukštosiose mokyklose naudojamų programų turiniui. Pirmą kartą psichologijos dėstymo Lietuvoje istorijoje skaitome tokius formulavimus: „Metodologiniai psichologijos nuostatai dialektinio materializmo pagrindais“, „Fiziologiniai valios vyksmų pagrindai“, „Mokslas apie charakterį ir tipą psichologų marksistų šviesoje“ ir pan. Studentams rekomenduojamų vadovėlių sąrašė randame S. Rubinšteino „Bendrosios psichologijos pagrindus“, K. Kornilovo, B. Teplovo ir L. Švarco redaguotą „Psichologiją“, G. Kostiuko redaguotą „Psichologiją“ ir E. Tičenerio psichologijos vadovėlį.

A. Gučo paruoštoje „Suvokimo psichologijos“ programoje taip pat atsispindi dialektinis-materialistinis suvokimo problemos aiškinimas, Geštalt teorijų kritika⁶. Literatūros sąrašė šalia minėto K. Kornilovo, B. Teplovo ir L. Švarco vadovėlio, randame V. Lenino „Materializmą ir empirio-kriticizmą“, tarybinio psichologo L. Zankovo darbą ir kai kurių pažangesnių užsienio psichologų veikalus.

⁵ 1940/41 mokslo metų psichologijos programa, Vilnius, 1941.

⁶ Suvokimo psichologija (Programa epizodinio kurso, skaitomo 1941 m. pav. semestre vyr. dėst. A. Gučo), Vilnius, 1941.1.13.

Apskritai abi psichologijos katedros paruoštos programos rodo jų autorių gerą tarybinės psichologinės literatūros žinojimą ir tinkamą mokslinę sistemą, rodo psichologijos dėstymo mokslinę kryptį. (Detaliau nustatyti dėstymo turinio kol kas nebuvo galima, nes paskaitų konspektų nepavyko aptikti.)

Norint aprūpinti studentus tinkama psichologine literatūra, 1941 m. buvo į lietuvių kalbą išversta K. Kornilovo, B. Teplovo ir L. Svarco „Psichologija“. Išleisti šį vadovėlį nespėta, ir pats vertimas dingio karo metu, nežinomas net jo vertėjas. Tėra išlikusi tik A. Gučo parašyta vertimo recenzija Vilniaus Pedagoginiam kabinetui. Recenzijoje rašoma, kad vertimas atliktas tiksliai, mintys perduotos teisingai, vertimo kalba sklandi ir taisyklinga, rasta tik kai kurių žodžių vartojimo netikslumų.

Nors pagrindinis psichologų dėmesys buvo nukreiptas į dėstomų psichologijos kursų pertvarkymą marksistinės metodologijos pagrindu, tačiau buvo dirbamas ir mokslinis darbas. A. Gučas tęsė abstrakcijos procesų vystymosi tyrimus, V. Lazersonas pradėjo regėjimo suvokimų tyrimus. 1940 m. Vilniuje buvo išspausdinta J. Laužiko disertacija apie judesių vaidmenį auklėjime⁷. Pagrindinės darbo mintys apie glaudų judesių ryšį su psichiniais reiškiniais, apie tai, kad judėjimas gali padėti mokant skaičiavimo, kalbos ir kitų dalykų, kad ši judėjimo metodika turi pašalinti konfliktą tarp natūralaus vaikų siekimo judėti ir sėdimos jų darbo organizacijos, yra progresyvios ir nepraradusios savo mokslinės reikšmės, iki šių dienų tiek bendrojoje, tiek ir oligofreno pedagogikoje ir psichologijoje. Tačiau skirstydamas žmogaus aktyvumą į spontaniškąjį ir reaktyvųjį, atiduodamas pirmenybę pirmajam, autorius pasiliko tuo metu Vakarų Europos psichologijoje madingų idealistinių vitalizmo idėjų įtakoje.

Psichologija fašistinės vokiečių okupacijos metais. Sėkmingai pradėtas psichologijos dėstymo ir mokslinio tyrimo marksistinės metodologijos pagrindu darbus nutraukė fašistinės Vokietijos okupacija. Buvo išsklaidyti universiteto psichologų kadrai. V. Lazersoną vokiečiai išvežė į Dachau koncentracijos stovyklą, ir ten jis 1945 m. mirė. J. Vabalas-Gudaitis buvo pašalintas iš universiteto. Iš pradžių nuo okupantų persekiojimų į tėviškės apylinkes pasitraukęs A. Gučas vėliau grįžo į universitetą ir pradėjo dirbti su grupe pedagogikos-psichologijos specialybės studentų. Tačiau tai truko neilgai — 1943.III.17 vokiečių okupacinė valdžia universitetą uždarė ir normalus darbas visiškai nutrūko. Tiesa, grupelė pedagogikos-psichologijos specialybės studentų kartu su A. Guču kartkartėmis rinkdavosi privačiuose butuose ir slapta tęsė pedagogikos ir psichologijos spec. seminarų užsiėmimus.

Jokių spausdintų darbų iš psichologijos vokiečių okupacijos metais nepasirodė. A. Gučas toliau tyrė abstrakcijos problemas ir paruošė disertacinį darbą „Izoliuojamosios abstrakcijos vystymosi tyrimas“. Pagrindinis šio darbo tikslas buvo ištirti abstrakcijos, kaip tam tikro suvokimo procesų komponento, vystymąsi vaiko amžiuje. Autorius rašo: „Svarbiausias šių tyrinėjimų uždavinys — genetinis: į abstrakciją žiūrėti ne kaip į atbaigtą psichinį pajėgumą, bet kaip į besivystantį, tampantį“⁸.

Tyrimo metodikos esmę sudarė įvairių geometrinių figūrų suradimas paveikluose, kuriuose šios figūros buvo kaip bendro vaizdo komponentai. Juo labiau figūros įsiliedavo į bendrą vaizdą, tuo būdavo sunkesni uždaviniai abstrahavimo procesams. Paveikslams demonstruoti ir abstraha-

⁷ Dr. Jonas Laužikas, Die Bedeutung der Bewegung im Bildungsgeschehen, Vilnius, 1940.

⁸ Alfonsas Gučas, Izoliuojamosios abstrakcijos vystymosi tyrimas, Disertacija Vilniaus Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto daktaro laipsniui gauti (Rankraštis), p. 19.

vimo laikui nustatyti autorius sukonstravo originalų aparatą. Eksperimentai su vaikais buvo atliekami žaidimų forma. Medžiagos rinkimas ir jos kiekybinis apipavidalinimas darbe atliktas labai kruopščiai. Nustatyta, kad abstrakcijos pajėgumas nėra tolygus vaikų amžiui, kad apie 7—8 ir 11—12 metus įvyksta staigiosni tobulėjimai. Pasinaudodamas vaikų stebėjimo ir jų žodinių ataskaitų duomenimis, autorius išaiškino abstrakcijos ryšius su kitais psichiniais reiškiniais: jausminių būsenų įtaką, motorikos vaidmenį abstrahavime, mąstymo kritiškumo pasireiškimus, skirtingų nusistatymų įtakas, vaizdo spalvų ir formų abstrahavimo ypatumus ir kt. Platesni teorijos klausimai darbe beveik visiškai neliečiami. Mintys apie abstrakcijos proceso vystymąsi, nurodymai apie konkrečiau ir abstrakčiau dinaminis santykius rodo autoriaus dialektinę pažiūrą į tiriamus psichikos reiškinis. Antra vertus, kai kurie pavartoti terminai, užuominos apie „vidinį visumos dėsni“ ir panaudotos literatūros sąrašas liudija apie tyrimų ryšius su pavidalo (Gestalt) psichologijos suvokimo teorijomis, nors tiesiogiai jomis darbe nesiremiam.

Pavyzdinčiai parašyta eksperimentinė darbo dalis ir pagrindinės išvados duoda vertingų žinių apie vaikų suvokimo vystymosi dėsningumus.

Psichologijos dėstymo tobulinimas ir specialistų rengimas pokario metais (1945—1955 m.). Išvadavus Tarybų Lietuvą iš hitlerinės Vokietijos jungo, Komunistų partija ir Tarybinė vyriausybė ėmėsi energingų žygių okupantų sugriautam liaudies švietimui atstatyti ir toliau jam išvystyti. Tam pirmiausia reikėjo tinkamų mokytojų kadru. Dėl to 1944 m. buvo atkurtas Vilniaus Valstybinis universitetas ir Vilniaus Pedagoginis institutas, taip pat atidarytas Klaipėdos Mokytojų institutas. Kiek vėliau buvo įsteigti Šiaulių ir N. Vilnios mokytojų institutai. Iš viso buvo atidarytos 9 pedagoginės mokyklos. Joms reikėjo psichologijos dėstytojų. Daug psichologų trūko vidurinėms mokykloms. Žymesni psichologijos specialistai respublikoje tuo metu buvo tik du, tai J. Vabalas-Gudaitis ir A. Gučas. Be to, universitete specializavosi dar 3 pedagogikos-psichologijos specialybės studentai, baigę universitetą 1948—1950 m. (L. Jovaiša, E. Trumpa ir J. Martinaitis). Psichologijos kadru augimo problema pasidarė labai aktuali. Tai liudija 1946/47 m.m. Švietimo ministerijos ataskaita LKP CK apie psichologijos ir logikos dėstymą vidurinėse mokyklose. Šioje ataskaitoje nurodoma, kad iš 101 gimnazijos logika ir psichologija dėstoma tik 88. Iš 91 mokytojo — 53 baigę aukštąjį mokslą, 11 nebaigę aukštojo mokslo ir 27 — vidurinio išsilavinimo (mokytojų specialybės nenurodytos). Be to, nėra programų ir vadovėlių, todėl dėstoma, remiantis senų buržuazinių vadovėlių medžiaga, ir šių disciplinų dėstymas esąs nemarksistinis ir nemokslinis. Ten pat siūloma atidaryti psichologijos-logikos skyrių prie Valstybinio pedagoginio instituto filologijos fakulteto kvalifikuotiems mokytojams rengti, išleisti lietuvių kalba vadovėlį, paminėtos ir kitos priemonės psichologijos dėstymui pagerinti⁹. Šie pasiūlymai buvo LKP CK įvykdyti. Nuo 1946 m. Vilniaus Valstybiniame pedagoginiame institute imta ruošti logikos ir psichologijos specialistai vidurinėms mokykloms, ir iki 1955 m. buvo išleisti 83 kvalifikuoti psichologai¹⁰. Šio instituto auklėtiniai (pirmoji laida baigė 1950 m.) vėliau ėmė dėstyti psichologiją pedagoginėse mokymo įstaigose, vidurinėse mokyklose. Vieni jų iki šiol tebedirba mokymo-auklėjimo ir mokslinį darbą Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto psichologijos katedroje (S. Kregždė, M. Garbačiauskienė, A. Penkauskas, V. Dzikarienė, A. Kulvičienė), Šiaulių pedagoginio instituto psichologijos-defektologijos

⁹ LKP CK Partarchyvas, f. 1771, ap. 130, b. 12, l. 151—152.

¹⁰ Liaudies švietimas Tarybų Lietuvoje, Kaunas, 1960, p. 74.

katedroje* (V. Karvelis, B. Stonys, A. Jacikevičius), Klaipėdos pedagoginėje mokykloje (Z. Miežaitis), Mokyklų mokslinio tyrimo institute (A. Poškienė). Kiti jų, nuo 1954 m. psichologiją nustojus dėstyti vidurinėse mokyklose, pradėjo specializuotis daugiausia lietuvių kalboje ir nuo psichologijos nutolo.

Pedagogikos ir psichologijos specialistų buvo paruošta ir Maskvos Lenino v. pedagoginiame institute, tačiau dauguma jų, grįžę į Lietuvą, ėmėsi pedagogikos ir administracinių darbų.

Moksliniam-pedagoginiam psichologų kadru rengimui vadovavo 1946 m. Vilniaus Pedagoginiame institute įkurta Psichologijos katedra. Šios katedros vedėju visą kalbamą laikotarpį buvo A. Gučas. 1946 m. katedrą sudarė tik du žmonės — vedėjas ir vyr. laborantas E. Trumpa. Tačiau iki 1954 m. katedra išaugo iki 6 etatinių dėstytojų ir keletu valandininkų. Katedroje, be doc. A. Gučo, dirbo tokie įžymūs mokslininkai, kaip prof. V. Sezemanas, doc. L. Vekeris (dabar pedagogikos mokslų daktaras Leningrado universitete) ir keletas jaunų dėstytojų, tos pačios katedros auklėtinių.

Pirmaisiais katedros egzistavimo metais daugiausia dėmesio buvo skiriama materialistiniam psichologijos turiniui ir dėstytojų kokybės klausimams. Jau pirmame posėdyje, įvykusiame 1946 m. spalio 21 d., nutarta, dėstant bendrąją psichologiją, vadovautis Visasąjunginio aukštojo mokslo komisariato 1944 m. patvirtinta psichologijos programa ir išversti ją į lietuvių kalbą¹¹. Didelę reikšmę pradiniam etape turėjo katedros posėdžiuose vykę psichologijos ir logikos lietuviškų terminų svarstymai, programų ir vadovėlių vertimų aptarimai. Svarstant atskirų dėstytojų paskaitų konspektus, dalykinės kritikos ir savikritikos keliu palaipsniui buvo įsisavinami ir pritaikomi konkrečiame darbe tarybinių psichologų (S. Rubinšteino, B. Teplovo ir kitų) pasiekimai. Nuo 1951 m. imtos plačiai psichologijos dėstyti taikyti I. Sečenovo ir I. Pavlovo fiziologijos mokslo žinios.

Nuo pat pirmųjų metų katedra aktyviai įsijungė ir į viso instituto vykdomą studentų auklėjimą marksistinių idėjų dvasia, 1948 m. sausio 17 d. įvykusiame posėdyje buvo nutarta praveisti institute katedros iniciatyva konferenciją-diskusiją tema „Moralinis tarybinio studento veidas“¹².

Nuo 1949 m. katedroje imta planuoti ir svarstyti dėstytojų mokslinį darbą. Be to, pradėta rimtai dirbti su SMD psichologijos būreliu, kuriame dauguma dabartinių mūsų psichologų įsigijo pirmuosius mokslinio darbo įgūdžius. Nors būreliui vadovavo vienas dėstytojas, bet mokslinius darbus rašančius studentus rūpestingai konsultuodavo visi katedros nariai, netgi valandininku dirbęs prof. V. Sezemanas. Pagyvėjimo katedros mokslinių problemų svarstyme sukėlė 1951 m. pradėjęs čia dirbti pedagogikos mokslų kandidatas L. Vekeris, baigęs aspirantūrą Leningrado universitete.

Šiuo metu pasirodė pirmoji tarybinės psichologijos literatūra lietuvių kalba. Ji buvo glaudžiai susijusi su psichologijos dėstyti. 1945 m. buvo išspausdintas A. Gučo straipsnis „Pagrindiniai psichologijos terminai“¹³. 1947 m. išleistas pirmasis tarybinis psichologijos vadovėlis lietuvių kalba. Tai B. Teplovo „Psichologijos“ A. Gučo vertimas iš rusų kalbos į lietuvių kalbą¹⁴. Tais pačiais metais buvo išspausdintas A. Gučo verestas iš B. Anan-

¹¹ Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Psichologijos katedros protokolų knyga, p. 2.

¹² Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Psichologijos katedros protokolų knyga, p. 5.

¹³ A. Gučas, Pagrindiniai psichologijos terminai, „Tarybinė mokykla“, Nr. 4—5, 1945.

¹⁴ B. Teplovas, Psichologija, Vilnius, 1947.

jevo knygos „Psichologijos bruožai“ straipsnis „Psichinių procesų prigimtis“¹⁵. Ši literatūra turėjo didžiulę įtaką studentų, psichologijos mokytojų ir vidurinių mokyklų moksleivių teisingoms materialistinės psichologijos pažiūroms susiformuoti. Be to, A. Gučo vertimuose buvo rūpestingai paruošta ir vėliau prigijo originalioje psichologijos literatūroje lietuviška psichologijos terminologija.

Pirmaisiais originaliais tiriamaisiais darbais tarybinėje lietuvių psichologijoje reikia laikyti dviejų universiteto pedagogikos-psichologijos specialybės absolventų diplominius darbus. L. Jovaišos diplominiame darbe „Nusistatymas ir jo formavimas mokymo procese“ buvo išdėstyta įžymiojo gruzinų psichologo D. Uznadzės nusistatymo teorija, nušviestas jos praktinis pritaikymas mokyme, siekiant formuoti mokinio asmenybės psichofizinius pagrindus. E. Trumpa savo darbe „Mokinių charakteristikos sudarymo pagrindai“ apibrėžė charakteristikų sudarymo psichologinius tikslus, nagrinėjo mokinių tyrimo metodus, išdėstė psichologinės charakteristikos sudarymo metodiką.

Šiems diplominiams darbams vadovavo prof. J. Vabalas-Gudaitis, ir jie pasiliko universitete rankraščiuose.

Po 1950 m. Maskvoje įvykusios trijų akademijų jungtinės sesijos I. Pavlovo palikimui įvertinti buvo parašyta informacinių straipsnių apie I. Pavlovo ir I. Sečenovo fiziologinių tyrimų esmę ir jų reikšmę materialistiniam psichikos reiškinių supratimui¹⁶. Nors šie straipsniai buvo parašyti asmenybės kulto dvasia vykusios sesijos nutarimų, pervertinusių I. Pavlovo mokymą apie aukštąją nervinę veiklą psichologijoje, įtakoje, tačiau mūsų respublikos sąlygomis, vykstant kovai dėl materialistinės psichologijos idėjų įsitvirtinimo žmonių protuose, jie turėjo teigiamos įtakos psichologijos mokytojų ir studentų materialistiniam sielos supratimui susiformuoti.

Kadangi pagrindinis vyresniosios kartos psichologų dėmesys buvo skirtas tarybinės psichologijos pasiekimams įsisavinti ir jiems populiarinti švietimo darbuotojų tarpe, ir daugiausia laiko reikėjo skirti psichologijos specialistų parengimui, o jaunieji tarybinės psichologų mokyklos kadrai dar nespėjo pasiruošti moksliniams tyrimams, tai stambesnių originalių mokslinio tyrimo darbų per pirmąjį pokarinį dešimtmetį nebuvo užbaigta ir paskelbta spaudoje. Vyko natūralus psichologijos darbuotojų mokslinio brendimo etapas, kurio metu buvo įvaldyta materialistinė-dialektinė metodologija, susipažinta su kitų Tarybų Sąjungos tautų psichologų pasiekimais, išugdyti mokslinio darbo įgūdžiai naujos, tarybinę aukštąją mokyklą baigusių psichologų, kartos atstovams, gerai įsisavinta rusų kalba, pasidarė geriau prieinama tarybinė psichologijos literatūra ir asmeniniai kontaktai su žymiaisiais rusų ir kitų tarybinių tautų psichologais mokslininkais.

Šiuo laikotarpiu palyginti greitai išaugo psichologijos specialistų skaičius, sustiprėjo jų organizaciniai vienetai. Psichologijos pedagoginis ir mokslinis darbas ėmė koncentruotis keturiuose aukštosiose mokyklose: Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Psichologijos katedroje, Vilniaus Valstybinio universiteto Pedagogikos ir psichologijos katedroje, Šiaulių pedagoginio instituto Psichologijos-defektologijos katedroje, Kau-

¹⁵ Prof. B. G. Ananjev as, Psichinių procesų prigimtis, „Tarybinė mokykla“, Nr. 1—2, 1947.

¹⁶ A. Gučas, Pavlovo mokslas — naujas etapas psichologijoje, „Tarybinė mokykla“, Nr. 10, 1950; J. Vabalas-Gudaitis, I. P. Pavlovas kaip fiziologas ir pedagogas, Lietuvos TSR Mokslų akademijos žinynas, t. VIII, Vilnius, 1951; A. Gučas, Pavlovo mokslas — materialistinės psichologijos pagrindas, Lietuvos TSR Mokslų akademijos žinynas, t. VIII, Vilnius, 1951.

no Kūno kultūros instituto Pedagogikos-psichologijos katedroje ir kiek vėliau (1958 m.) įkurto Mokyklų mokslinio tyrimo instituto Pedagogikos ir psichologijos sektoriuje bei Kapsuko ir Klaipėdos pedagoginėse mokyklose.

Psichologijos mokslinių tyrimų išaugimo metai (1956—1965 m.). Psichologijos mokslinių tyrimų išplėtimą, kaip ir specialistų parengimą, daugiausia nulėmė intensyviai vystomo ir tobulinamo liaudies švietimo poreikiai. XX, XXI ir XXII TSKP suvažiavimuose buvo pažymėti tarybinės mokyklos pasiekimai, duotos švietimo vystymo perspektyvos. Mokyklos ir gyvenimo ryšių stiprinimo, mokinių darbinio auklėjimo, materialistinės pasaulėžiūros formavimo, tarybinės visuomenės narių komunistinio sąmoningumo auklėjimo ir komunistinės asmenybės ugdymo idėjos, iškeltos istoriniuose TSKP suvažiavimų nutarimuose, išklėle naujų problemų vaiko ir pedagoginės psichologijos tyrimams. Be to, TSKP Programoje išskeltas uždavinys sukurti materialinę-techninę komunistinės visuomenės bazę išplėtė praktinės psichologijos mokslo veiklos akiratį: aktuali pasidarė ne tik pedagoginė psichologija, bet taip pat darbo ir inžinerinė psichologija, medicininė psichologija, kūrybinė psichologija, socialinė psichologija ir kitos psichologijos mokslo šakos. Teigiamos įtakos psichologijai vystyti turėjo ir ryžtinga TSKP CK kova su asmenybės kulto liekanomis, kurios tam tikru mastu varžė laisvas mokslines diskusijas psichologijoje ir tuo stabdė jos pažangą. Šios palankios aplinkybės stimuliavo mokslinės psichologijos kilimą tiek visoje Tarybų Sąjungoje, tiek ir mūsų respublikoje.

Siuo laikotarpiu žymiai pagerėjo mokslinė-psichologinė informacija ir sustiprėjo lietuvių psichologų ryšiai su kitų broliškujų respublikų psichologais, su vadovaujančiomis Tarybų Sąjungos psichologijos įstaigomis. Čia svarbią reikšmę turėjo nuo 1955 m. pradėjęs eiti visasąjunginis žurnalas «Вопросы психологии», kuris tais pačiais metais pasiekė visus mūsų respublikos psichologus ir nuolat supažindina juos su svarbiausiomis psichologijos teorijos problemomis, su naujausiais moksliniais tyrimais, konstruojama aparatūra eksperimentams, informuoja apie Tarybų Sąjungos ir užsienio psichologų paskelbtus mokslinius darbus. Ne mažiau reikšmingas įvykis buvo 1957 m. Psichologų draugijos įsteigimas prie RTFSR Pedagogikos mokslų akademijos. Draugijos tikslas — vystyti tarybinę psichologiją, spręsti aktualius psichologijos klausimus marksizmo-leninizmo dvasia, padėti planuoti šios srities darbą, keistis mokslo tyrimo darbo patirtimi, palaikyti ryšius su TSRS ir užsienio mokslo įstaigomis, skleisti psichologijos mokslo žinias, padėti psichologijos dėstytojams pedagoginiame darbe, kelti idėjinį-teorinį darbo lygį, skelbti mokslo darbus ir kt. 1958 m. buvo įsteigtas Psichologų draugijos Lietuvos respublikinis skyrius (steigimo iniciatorius ir draugijos pirmininkas — A. Gučas). Jis sujungė ne tik visus moksliniu darbu besidominčius Lietuvos psichologus, bet ir nemažą pedagogų, fiziologų ir kitų sričių specialistų. Pirmajame Lietuvos psichologų draugijos suvažiavime, įvykusiame 1958 m. gegužės 10—11 d. universitete, dalyvavo 79 žmonės¹⁷.

Daugiausia Psichologų draugija nuveikė, organizuodama mokslines konferencijas. Per septynerius metus įvyko keturios respublikos psichologų konferencijos. 1960 m. gegužės 29—31 d. Vilniuje įvyko I Pabaltijo psichologų tarprespublikinė mokslinė konferencija. Jos metu trijų respublikų psichologai savo moksliniais pasiekimais pažymėjo tarybinių Pabaltijo respublikų įkūrimo dvidešimtąsias metines. Buvo nutarta Pabaltijo

¹⁷ A. Gučas, S. Kregždė, A. Penkauskas, L. Vaitkūnienė, Iš Psichologų draugijos veiklos, Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Pedagogika ir psichologija, t. I, Vilnius, 1962.

respublikose psichologijos mokslą vystyti sutartinėmis pastangomis. Nuo tada Pabaltijo psichologų konferencijos organizuojamos kas dveji metai iš eilės kiekvienoje respublikoje. Iki šiol II-ji Pabaltijo psichologų konferencija įvyko 1962 m. Tartu mieste, III-ji konferencija — 1964 m. Rygoje¹⁸. Tais pačiais metais Rygoje įvyko Pabaltijo psichologų pasitarimas dėl psichologijos mokslo darbų perspektyvų ir tyrimų koordinavimo respublikose.

Ruošimasis šioms konferencijoms skatino mokslinių darbų rengimą, jose mūsų respublikos psichologai augo kaip moksliniai pranešėjai, viešas pranešimų svarstymas platesnėje auditorijoje padėjo jiems tobulėti. Didelę reikšmę konferencijų moksliniam lygiui turėjo tokių įžymių Tarybų Sąjungos psichologų, kaip A. Leontjevo, M. Sokolovo, K. Ramulio, N. Žinkino, A. Lurijos ir kitų aktyvus dalyvavimas. Konferencijų metu leidžiamose pranešimų tezėse buvo išspausdinti 25 Lietuvos psichologų darbai.

Reikia pažymėti, kad psichologų draugijos organizuojamos konferencijos sudarė pirmąsias galimybes išėiti Tarybų Lietuvos psichologams į visasąjunginę areną. 1959 m. Maskvoje įvykusiame I Visasąjunginiame psichologų draugijos suvažiavime pranešimus skaitė trys mūsų respublikos atstovai (A. Gučas, J. Palaima, A. Jacikevičius)¹⁹, II Visasąjunginiame psichologų draugijos suvažiavime, įvykusiame 1963 m. Leningrade — penki (A. Gučas, M. Garbačiauskienė, J. Palaima, R. Plečkaitis, A. Jacikevičius)²⁰. Be to, mūsų respublikos psichologai pranešimus skaitė Leningrado ir kitų miestų psichologų zoninėse konferencijose.

Mokslinių darbų leidime Psichologų draugijos respublikinis skyrius mažiau nuveikė — teišleido tik vieną straipsnių rinkinį „Pedagoginės psichologijos klausimai“²¹ (redagavo A. Gučas) ir minėtas Pabaltijo psichologų konferencijų pranešimų tezes. Tiesa, leidžiant mokslinius darbus, respublikoje sunkumų ir nebuvo, nes nuo 1955 m. pradėjo eiti Vilniaus Valstybinio Pedagoginio instituto Mokslo darbų Pedagogikos ir metodikos serija²², 1960 m. pasirodė Šiaulių Pedagoginio instituto Mokslo darbai, kur buvo spausdinami ir psichologų straipsniai, o nuo 1962 m. psichologijos darbai imta spausdinti LTSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbų atskiroje Pedagogikos ir psichologijos serijoje²³.

Be to, psichologų straipsnių buvo išspausdinta „Tarybinėje mokykloje“, „Tarybiniame mokytojuje“, žurnale «Вопросы психологии» ir kituose respublikiniuose ir visasąjunginiuose leidiniuose. Todėl nenuostabu, kad psichologijos klausimais rašančių autorių per pastarąjį dešimtmetį išaugo iki 18 žmonių (neminint psichologiją savo darbuose taikančių mūsų respublikos pedagogų, fiziologų ir kitų sričių specialistų), o jų paskelbtų mokslinių straipsnių, psichologiją populiarinančių brošiūrų, pranešimų tezių ir kitų psichologijos darbų skaičius išaugo iki 130 pozicijų (apytikriai).

Mokslinių tyrimų organizavimas glaudžiai siejosi su disertacijų rengimu, nes iki 1959 m. nė vienas mūsų respublikos psichologų (išskyrus L. Vekerį, atvykusį iš Leningrado universiteto) neturėjo mokslų kandidato

¹⁸ Тезисы докладов на прибалтийской межреспубликанской конференции по проблемам психологии труда, трудового воспитания, мышления и речи, Вильнюс, 1960; Тезисы докладов на конференции психологов, Tartu, 1962; Тезисы докладов зональной конференции психологов Прибалтики, Рига, 1964.

¹⁹ Тезисы докладов на I съезде Общества психологов, М., 1959.

²⁰ Тезисы докладов на II съезде Общества психологов, М., 1963.

²¹ Pedagoginės psichologijos klausimai, Kaunas, 1961.

²² Vilniaus Valstybinio Pedagoginio instituto Mokslo darbai, Pedagogika ir metodika, t. I, Vilnius, 1955.

²³ LTSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Pedagogika ir psichologija, t. I, Vilnius, 1962.

laipsnio. Temų pasirinkimą disertacijoms sąlygojo keli faktoriai: respublikos mokyklų ir gamyklų darbo poreikiai, atskirų psichologų moksliniai interesai ir mokslinių vadovų pasiūlymai. Vieningo psichologijos mokslinių tyrimų plano iki 1960 m. nebuvo. Tokiam planavimui palankios sąlygos atsirado 1960 m., kai prie Vilniaus universiteto Pedagogikos ir psichologijos katedros buvo įsteigta psichologijos aspirantūra. Iki tol kandidatinių disertacijų rengimui vadovavę kitų Tarybų Sąjungos aukštųjų mokyklų psichologijos katedrų nariai mūsų psichologų tyrimus derino su savo katedrų mokslinių tyrimų planais.

Per pastarąjį dešimtmetį buvo apgintos 8 kandidatinės disertacijos iš psichologijos srities, 1 disertacija paruošta ir 7 disertacijos ruošiamos gynimui. Kadangi kiekvieno autoriaus kandidatinės disertacijos tema sudaro visų jo mokslinių tyrimų pagrindą, tai, trumpai apibūdinami kandidatines disertacijas, pamėginsime atskleisti svarbiausią atliktų tyrimų turinį.

Pirmasis mūsų psichologas, apgynęs kandidatinę disertaciją,— S. Kregždė. Stacionarinę aspirantūrą jis baigė Kijevo Valstybiniame T. Ševčenkos vardo universitete. Disertacijos tema — „V—VII klasių mokinių eilėraščių suvokimas ir supratimas“, mokslinis vadovas — prof. A. Rajevskis. Stebėjimo, natūralaus eksperimento ir eksperimentinių pokalbių metodu buvo išaiškintos lietuvių poetų eilėraščių, įtrauktų į mokyklų programas, suvokimo ir supratimo ypatybės, atskleistos mokinių tipologinių savybių koreliacijos su kitomis eilėraščių suvokimo ypatybėmis, sukurta originali metodika eilėraščių ritmo suvokimo savūmams nustatyti²⁴. Disertacijos išvados sudarė psichologinį pagrindą eilėraščių mokymo metodikai tobulinti. Šiuo metu S. Kregždė tiria įvairaus amžiaus moksleivių individualius psichinius skirtumus ir bando nustatyti atskirų profesijų psichinių savybių optimalius modelius, kurių žinojimas padėtų geriau individualizuoti mokymą ir vykdyti profesinę orientaciją bei profesinę atranką.

1960 m. Leningrado Valstybiniame A. Ždanovo vardo universitete, vadovaujant prof. A. Jarmolenkai, disertaciją tema „Asociacijų ypatumai ir dinamika, įsisavinant antrąją kalbą (mąstymo negimtąją kalbą vystymosi klausimu)“ apgynė A. Jacikevičius²⁵. Disertacijoje iškeltas aktualus mūsų respublikoje dvikalbystės formavimosi psichologinių dėsningumų klausimas. Laboratorinio eksperimento metodu buvo tiriami lietuvių moksleivių antrosios — rusų — kalbos žodžių asociavimo dėsningumai, to asociavimo kitėjimas nuo pradinio (II klasės mokiniai) iki aukščiausio (rusų kalbos ir literatūros specialybės studentai) rusų kalbos mokymo etapo. Tyrimuose išaiškinti tiesioginių ryšių tarp naujos kalbos žodžių ir mąstymo turinio formavimosi dėsningumai, vertimų iš vienos kalbos į kitą psichologiniai savitumai, žodžių semantikos įvaldymo ypatumai. Visa tai davė naujų žinių apie dvikalbių žmonių psichinius reiškinius ir tam tikru mastu padėjo įsitvirtinti Tarybų Sąjungoje tiesioginiam metodui užsienio kalbų mokyme, padėjo kai kuriuos pagrindus antrosios — rusų — kalbos mokymo metodikai tobulinti. Įvairūs poliglotų psichikos aspektai tiriami toliau.

Taip pat Leningrado Valstybiniame A. Ždanovo vardo universitete 1961 m. disertaciją tema „Apie skyrimo kaip mąstymo proceso ypatybes“ (remiantis kalbos ir sakinio dalių įsisavinimo vidurinėse klasėse medžia-

²⁴ С. П. Крегжде, Восприятие и понимание стихотворений учащимися V—VIII классов средней школы, Автореферат канд. дис., Киев, 1959.

²⁵ А. И. Яцкевичюс, Особенности и динамика ассоциаций при усвоении второго языка (К вопросу развития мышления на неродном языке), Автореферат канд. дис., Л., 1960.

ga) apgynė M. Garbačiauskienė²⁶. Disertacijos rengimui vadovavo prof. B. Ananjevas. Autorė tyrė skyrimo operacijos bendrus dėsningumus ir abstrakčių žinių skyrimo vystymąsi mokymo procese. Tyrimai buvo atlikti natūralaus eksperimento metodu lietuviškose mokyklose, stebint lietuvių kalbos gramatikos sąvokų mokymą. Nustatyta, kad pagrindinė skyrimo operacijos ypatybė yra jos dialektiniai ryšiai su sutapatavimo operacija. Be to, tyrimų duomenys atskleidė kalbos ir sakinio dalių mokymo metodikos trūkumus ir suteikė psichologinių žinių, kaip tuos trūkumus pašalinti. M. Garbačiauskienė toliau tyrinėja mokinių mąstymo operacijų vystymąsi, įsisavinant abstrakčias gramatikos sąvokas. Jos tyrimai yra reikšmingi kalbos ir mąstymo psichologijai ir sudaro psichologinių žinių bazę lietuvių kalbos gramatikos mokymo metodikai tobulinti.

1962 m. disertaciją iš sportinio ugdymo psichologijos Maskvos Centriname kūno kultūros institute apgynė J. Palaima. Tema — „Krepšininukų iniciatyvos, savarankiškumo ir ryžtingumo vystymasis sportinės treniruotės procese“²⁷, mokslinis vadovas — prof. A. Pūnis. Remiantis eksperimentų ir stebėjimų keliu Kauno Kūno kultūros institute surinkta medžiaga, buvo išaiškinta sportininko iniciatyvos, savarankiškumo ir ryžtingumo priklausomybė nuo jo moralinio išsiauklėjimo, fizinio, techninio ir taktinio pasiruošimo, nuo individualių nervinės veiklos ypatybių. Disertacijoje atskleista valios savybių vystymosi proceso dinamika, faziškumas padėjo nustatyti konkrečių pedagoginių poveikių kryptį sportinėse treniruotėse. J. Palaima toliau ieško objektyvių metodų sportininkų valios išsivystymo lygiui nustatyti, tiria sportinės veiklos motyvus, emocines būsenas ir jų reguliavimo būdus.

Tais pačiais metais Leningrado Valstybiniame A. Ždanovo vardo universitete disertaciją tema „Kai kurie vaizdo formavimosi lytėjimu ir regėjimu dėsningumai“ apgynė pirmasis Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto psichologijos aspirantas J. Lapė²⁸. Jo moksliniu vadovu buvo anksčiau Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Psichologijos katedroje dirbęs doc. L. Vekeris. J. Lapės disertaciniame darbe laboratorinio eksperimento metodu buvo atskleistos kai kurios naujos vaizdo formavimosi ypatybės: vaizdo formavimosi lytėjimu priklausomumas nuo daikto paviršiaus ypatybių, faktūros, nuo dirginamo paviršiaus ploto didumo, jautrumo slenksčių ir kt. Nustatyti vaizdo formavimosi dėsningumai davė naujų žinių suvokimo psichologijai. Disertacijos išvados praktiškai buvo pritaikytos, tobulinant šriftą linotipinėse mašinos. Autorius toliau tiria judančių objektų suvokimo ypatumus. Reikia pažymėti, kad skirtingai nuo anksčiau aprašytų darbų, kurių problemos ir praktinis pritaikymas daugiau ar mažiau liečia pedagoginės psichologijos sritį, J. Lapės tyrimai siejasi su suvokimo problemomis inžinerinės psichologijos požiūriu, todėl jo darbus galima laikyti tarybinės inžinerinės psichologijos pradžia mūsų respublikoje.

1964 m. Vilniaus Valstybiniame V. Kapsuko vardo universitete disertaciją mokslų kandidato laipsniui įgyti apgynė seniausias mūsų respublikos psichologas, žymiausias psichologijos specialistų paruošimo ir mokslinių tyrimų organizatorius Tarybų Lietuvoje — A. Gučas. Ilgus metus dirbęs suvokimo psichologijos srityje, nuo 1958 m. pradėjo domėtis

²⁶ М. Гарбачаускене, Об особенностях различения как мыслительного процесса, Автореферат канд. дис., Л., 1961.

²⁷ Ю. Ю. Палайма, Развитие инициативности, самостоятельности и решительности баскетболистов в процессе спортивной тренировки, Автореферат канд. дис., М., 1961.

²⁸ Ю. П. Лапе, Некоторые закономерности формирования предметного образа в осязании и зрении, Автореферат канд. дис., Л., 1962.

Lietuvos psichologijos istorijos klausimais, paskelbė straipsnių ir paruošė disertaciją tema „Lietuvos psichologinės minties raida (XIX a. pabaiga ir XX a. pradžia)“²⁹. Ši disertacija yra pirmas stambesnis darbas iš Lietuvos psichologijos istorijos. A. Gučas surinko ir susistemino plačią labai svarbaus psichologijos vystymosi Lietuvoje laikotarpio medžiagą. Dialektinis istorinių reiškinių tyrimo metodas padėjo autoriui išryškinti materialistinės psichologijos formavimąsi Lietuvoje, kovojant su idealistinės psichologijos ir filosofijos pažiūromis. Disertacijoje pirmą kartą iš materialistinių pozicijų įvertinti įvairių Vakarų Europos psichologinių teorijų pasireiškimai lietuvių psichologų (R. Bytauto, V. Storastos-Vydūno, V. Lazersono, J. Vabalo-Gudaičio ir kt.) darbuose, parodyta teigiama pažangių rusų psichologų įtaka materialistinei psichologijai vystytis Lietuvoje. A. Gučo disertacijos medžiaga sudarė pagrindą tolesnėms Lietuvos psichologijos studijoms, kartu ji yra žymus indėlis į visų tarybinių tautų psichologijos istoriją. A. Gučas renka medžiagą apie psichologijos padėtį buržuazinėje Lietuvoje.

Rašant šį straipsnį, buvo gautas S. Paužaitės disertacijos autoreferatas. Ji baigė stacionarinę aspirantūrą Leningrado universitete ir apgynė disertaciją tema „Apie sensorinio ir motorinio laukų santykiavimą reguliavimo reakcijose“³⁰. S. Paužaitė, vadovaujama doc. L. Vekerio, laboratorinio eksperimento keliu specialiai sukonstruota aparatūra ištyrė kai kurias žmogaus-operatoriaus sudėtingų sistemų valdymo optimalias sąlygas. Gautos išvados duoda naujų žinių inžinerinei psichologijai, jos reikalingos projektuojant valdymo pultus ir treniruojant operatorius.

Tai pačiai inžinerinės psichologijos darbų grupei priklauso ir A. Penkausko, baigusio stacionarinę aspirantūrą Vilniaus Valstybiniame V. Kapsuko vardo universitete, disertacija „Regėjimo dirgiklių suvokimo tikslumas, kintant jų tankumui“. Eksperimentiniais tyrimais išaiškintos signalų išdėstymo informacinioose skyduose optimalios struktūros jų suvokimo efektyvumui padidinti. Disertacijos išvados turi didelę praktinę reikšmę, konstruojant valdymo pultus. Tyrimams vadovavo doc. A. Gučas.

Be čia suminėty tyrimų, kurių rezultatai jau paskelbti daugybėje straipsnių ir apibendrinti kandidatiniuose disertacijose, kiti psichologai atlieka tyrimus ir rengia disertacijas. Iš pedagoginės psichologijos srities disertacinius darbus rengia B. Stonys, V. Nečiūnas, M. Čiurlienė, A. Poškienė, V. Sikorskis, iš inžinerinės psichologijos — L. Vaitkūnienė, E. Rimkutė, I. Krukovskis.

Reikia pažymėti, kad pastaraisiais metais savo tyrimų metodais ir problemomis prie psichologijos vis labiau artėja mūsų respublikos pedagogų (V. Jovaiša, J. Laužikas, J. Vaitkevičius, V. Rajeckas, J. Bitinas ir kt.) ir metodininkų (V. Valentinavičius, B. Balčytis, V. Šernas ir kt.) darbai. Psichologija mūsų respublikos pedagogams padėjo pereiti nuo istorinio praeities palikimo nagrinėjimo prie aktualių komunistinio ugdymo problemų sprendimo. Ypač sieja su psichologija savo pastarųjų metų tyrimus oligofreno pedagogikos specialistai J. Laužikas ir V. Karvelis. J. Laužikas savo darbe apie protiškai atsilikusių vaikų valios ugdymą iškėlė svarbią specialiosios psichologijos problemą — pažinimo ir valios procesų harmoningo vystymo reikšmę, ugdant protiškai atsilikusių vaikų psichiką, pasiūlė originalią valios savybių tyrimo metodiką. V. Karvelis, apgynęs 1962 m. disertaciją iš oligofreno pedagogikos srities, toliau

²⁹ А. Гучас, Развитие психологической мысли в Литве (конец XIX—начало XX вв.), Автореферат канд. дис., Вильнюс, 1964.

³⁰ С. А. Паужайте, О соотношении сенсорного и моторного полей в регулировочных реакциях, Автореферат канд. дис., Л., 1965.

domisi protiškai atsilikusių vaikų mąstymo vystymosi optimaliomis sąlygomis darbinio mokymo ir konstravimo veikloje.

Nors, kaip jau minėta, psichologijos moksliniai tyrimai mūsų respublikoje prasidėjo be platesnio nustatyto plano, tačiau per praėjusius dešimtį metų jie koncentravosi apie tris pagrindines psichologijos mokslo šakas: pedagoginę psichologiją, inžinerinę psichologiją ir psichologijos istoriją. Pedagoginės psichologijos darbuose išsiskyrė trys pagrindinės problemos: 1) kalbos ir mąstymo ugdymo psichologija (M. Garbačiauskienė, A. Jaci-kevičius, A. Poškienė, V. Nečiūnas, M. Čiurlienė ir kt.), 2) asmenybės psichinių savybių ugdymo individualizavimo psichologija (S. Kregždė, J. Palaima, B. Stonys), 3) protiškai atsilikusio vaiko psichologija (J. Lau-žikas, V. Karvelis). Visi inžinerinės psichologijos srityje dirbantys mūsų respublikos psichologai nagrinėja vieną problemą — žmogaus-operatoriaus informacinių skydų bei valdymo pultų suvokimų optimalias psichologines sąlygas. A. Gučas, R. Plečkaitis tiria psichologijos raidą Lietuvoje.

Pradėta kurti ir materialinė-techninė bazė psichologijos tyrimams. 1961 m. prie Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Psichologijos katedros buvo įkurta mokomoji psichologijos laboratorija, kuri palaipsniui perauga į probleminę pedagoginės psichologijos laboratoriją. Vilniaus universiteto mokomoji psichologijos laboratorija vystosi probleminės inžinerinės psichologijos laboratorijos kryptimi. Planuojama įsteigti kalbos psichologijos ir logopedijos probleminę laboratoriją Šiaulių pedagoginiame institute. Vis dėlto kol kas šiuolaikinė materialinė-techninė tyrimų bazė respublikoje atsilieka nuo poreikių psichologiniams tyrimams.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad per pastarąjį dvidešimtpenketmetį psichologija mūsų respublikoje žengė platų žingsnį pažangaus vystymosi keliu: buvo paruošta nemaža dialektinę-materialistinę metodologiją įvaldžiusių psichologijos specialistų, išaugo nacionaliniai psichologijos moksliniai kadrai, sparčiais tempais išaugo mokslinių tyrimų apimtis ir kokybė pedagoginės psichologijos ir inžinerinės psichologijos srityse. Tyrimų rezultatai padeda greičiau įgyvendinti TSKP iškeltus komunistinio jauniosios kartos ugdymo ir materialinės-techninės komunizmo bazės sukūrimo uždavinius.

Toks spartus psichologijos išsivystymas Tarybų Lietuvoje buvo įmanomas tik todėl, kad, atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, mūsų respublikos psichologija išsivadavo iš reakcingų idealistinių klaidžiojimų, pasireiškusių buržuazijos valdymo metais, kad ji vystėsi kaip dalis kokybiškai naujos tarybinės psichologijos, paremtos marksistine-leninine filosofija ir pažangiomis rusų materialistinės nervų sistemos fiziologijos idėjomis. Tarybų Sąjungos įžymiųjų psichologijos mokslininkų padedami, lietuvių psichologai kartu išlaikė savitas eksperimentinės materialistinės psichologijos tradicijas, kurioms pagrindas buvo padėtas dar XX a. pradžioje J. Vabalo-Gudaičio darbuose ir kurios buvo įtvirtintos tarybinėje Lietuvos psichologijoje žymiausių jos atstovų J. Vabalo-Gudaičio ir A. Gučo moksliniais darbais ir organizacinėmis pastangomis.

SPI
Psichologijos-defektologijos katedra

Įteikta
1965 m. rugsėjo mėn.

РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИИ В СОВЕТСКОЙ ЛИТВЕ

А. ЯЦИКЕВИЧЮС

Резюме

Статья написана в связи с двадцатипятилетним юбилеем восстановления Советской власти в Литве. В ней вскрываются некоторые реакционные черты идеалистической психологии в буржуазной Литве и прослеживается развитие материалистической психологии в первые годы Советской власти (1940—1941 гг.).

Послевоенный период развития психологии делится на два этапа: 1) этап усовершенствования преподавания психологии и подготовки психологических кадров (1945—1955 гг.); 2) этап развития научных исследований по психологии (1956—1965 гг.).

Быстрый рост психологических исследований в Советской Литве стал возможен потому, что, во-первых, после восстановления Советской власти психология освободилась от различного рода идеалистических блужданий, во-вторых, она развивалась как составная часть качественно новой советской психологии, в-третьих, ей помогали многие ведущие психологи Советского Союза и в-четвертых, она сохранила свойственные ей традиции экспериментальной психологии, которые сформировались еще в начале XX века и были закреплены в советские годы научными трудами и организационными усилиями виднейших представителей литовской психологии И. Вабаласом-Гудайтисом и А. Гучасом.
